

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

БЯЛИК ОКСАНА ВАСИЛІВНА

УДК 37.017:176.5](4) (043.3)

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ
МОЛОДІ В КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Вінниця – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України, м. Умань.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Коберник Олександр Миколайович,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
завідувач кафедри педагогіки та освітнього
менеджменту

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
Алексєєнко Тетяна Федорівна,
Інститут проблем виховання Національної академії
педагогічних наук України,
завідувач лабораторії соціальної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Безкорвайна Ольга Володимирівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри методики викладання іноземних мов;

доктор педагогічних наук, професор
Локшина Олена Ігорівна,
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних
наук України,
завідувач відділу порівняльної педагогіки.

Захист відбудеться “27” червня 2017 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корпус № 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32), та на сайті університету: vspu.edu.ua

Автореферат розісланий “26” травня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Коломієць А. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі творення незалежної, правової, демократичної держави та інтеграції України до загальноєвропейського товариства дедалі більшої гостроти набуває проблема загальнолюдських і моральних цінностей, міжособистісних і міжстатевих стосунків. Морально-духовна криза, яку переживає наша держава, негативно впливає на виховання учнівської молоді і відображається на найтоншій її сфері – статевому самовираженні. Серед негативних тенденцій у статевій сфері домінують такі, як зменшення кількості шлюбів, поширення нетрадиційних форм організації співжиття, перебудова та адаптація сімейних ролей до статевого рівноправ'я, недостатній рівень обізнаності неповнолітніх про статі, одержання відповідної інформації здебільшого від однолітків, прояв масової сексуальної розкутості й уседозволеності серед молоді, проституція та злочинність на статевому ґрунті тощо.

У зв'язку з цим одним із основних завдань сучасних вітчизняних закладів освіти є правильно організоване виховання у статевій сфері, де провідну роль відводять навчальним закладам різного рівня. Орієнтири на вирішення окресленої проблеми відображено в Конституції України, Сімейному кодексі України, Законах України “Про охорону дитинства”, “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про вищу освіту”, “Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності”, “Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти”, “Концептуальних засадах гуманітарної освіти в Україні (вища школа)”, Національній доктрині розвитку освіти та інших законодавчих і нормативно-правових документах.

Вступивши у третє тисячоліття, Україна прагне здійснити суттєві зміни в усіх сферах людського життя, а це вимагає нових підходів і рішень, що, безперечно, ставить нові вимоги й перед освітою нашої держави. Реалізація ідеї видатних гуманістів про людину як найвищу цінність суспільства пов'язана, насамперед, із проблемою виховання підростаючого покоління в дусі моральних цінностей та моральних ідеалів. Моральна деградація суспільства, збочення та злочини на статевому ґрунті – все це наслідки низької моральної культури молоді нашої держави.

Тому на сучасному етапі розвитку України, із впровадженням Концепції нової української школи, Національної програми виховання дітей і молоді, Національної стратегії розвитку освіти на період до 2021 року, визначено основні пріоритети державної політики в розвитку освіти, одним із яких є виховання людини високої моралі, що потребує переосмислення вже наявних підходів до морального виховання, складовою частиною якого є статеве виховання учнівської молоді.

Освітні реформи, що відбуваються в Україні, є супутніми до світових реорганізацій в освіті та передбачають переосмислення вітчизняного досвіду, зокрема в статевому вихованні учнів. Інтеграційні тенденції в освіті спонукають

фахівців до вивчення та адаптації позитивного зарубіжного освітнього досвіду, в якому особливо акцентовано формування позитивного ставлення до сексуальності як частини фізичного і психічного здоров'я.

Отже, важливими чинниками, котрі актуалізували наукові пошуки в галузі статевої освіти та вивчення зарубіжного досвіду статевого виховання учнів, є такі: розширення зв'язків між державами, посилення процесів глобалізації, інтернаціоналізації, глибоке осмислення феномену моральності як явища, що пронизує всі сфери людського буття, вдосконалення інтеграційних процесів у науці.

Європейські країни мають значний досвід і усталені традиції спільного вирішення педагогічних проблем статевого виховання учнівської молоді, впровадження різноманітних організаційних форм, методів та педагогічних технологій. Тому досвід країн Євросоюзу є корисним для вітчизняної практики з таких очевидних причин: Україна має стійкі взаємостосунки і партнерські відносини з країнами-сусідами (Болгарія, Польща, Словаччина, Чехія) та провідними країнами Євросоюзу (Велика Британія, Італія, Німеччина, Франція, Швеція, Фінляндія), у яких статево виховання є важливим напрямом державної освітньої політики.

Предметом аналізу науковців є широкий спектр теоретичних і практичних проблем зарубіжної педагогіки, в тому числі з європейської. У низці робіт українських і російських науковців зосереджено увагу на характеристиці філософських та ідеологічних основ сучасних освітніх реформ у розвинених країнах, особливостей розроблення і здійснення національної освітньої політики (Н. Абашкіна, В. Андрущенко, А. Валицька, В. Жуковський, І. Зязюн, Т. Кошманова, М. Красовицький, Н. Лавриченко, М. Лещенко, А. Ліферов, О. Локшина, В. Лутай, З. Малькова, О. Матвієнко, В. Мітіна, Л. Пуховська, В. Титов, О. Сухомлинська та ін.).

Психолого-педагогічні засади здійснення статевого виховання та проблему підготовки учнів до шлюбно-сімейних відносин в Україні та Росії схарактеризовано А. Александровою, Т. Алексєєнко, О. Главацькою, Т. Говорун, Ю. Григор'євою, Т. Кравченко, С. Міжевою, І. Овсієнко, Т. Петровою, Н. Салаватою, Л. Столярчук, С. Чернишовою, О. Шарган та ін.

Науковці Л. Ковальчук, Л. Лупшай, Т. Паничок, М. Самарець, Л. Яворська та ін. присвітили фундаментальні дисертаційні дослідження питанням статевого та гендерного виховання в зарубіжних країнах.

Значний внесок у дослідження загальних тенденцій підготовки молоді до дорослого життя й відповідального батьківства в країнах європейського співтовариства зробили І. Гречин, І. Даценко, О. Демченко, Н. Левчик та ін. Заслужують на увагу праці, в яких проаналізовано концепції сексуальної освіти, розроблені зарубіжними науковцями (В. Кравець та ін.).

У працях А. Шиделко та інших досліджено питання соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх у зарубіжних країнах (Польща). Роботи М. Хурша зорієнтовані на дослідження статевого виховання

учнів спеціалізованих навчальних закладів (Польща), А. Грабова вивчала проблему статевого виховання в скандинавських країнах.

Питання реалізації стратегії статевого виховання в країнах Євросоюзу висвітлено в дослідженнях Е. Бенні (*E. Benni*), М. Коламбієн (*M. Collumbien*), Г. Хілтон (*J. Green*), Б. Лебав (*B. Labauve*), Д. Мебрей (*D. Mabray*), С. Сакко (*S. Sacco*), Е. Слеймакер (*E. Slaymaker*), С. Тілфорд (*S. Tilford*), К. Веллінгз (*K. Wellings*).

Для розроблення теоретико-методологічних засад статевого виховання учнівської молоді на різних рівнях освіти важливими є результати наукових пошуків провідних учених західноєвропейських країн: С. Азероел (*S. Azeroual*), Н. Біджелік (*N. Bijelic*), М. Чомціньська-Мілізкевич (*M. Chomcyńska-Miliszkievicz*), Д. Грін (*J. Green*), К. Гуджарро (*C. Guijarro*), В. Кнібієхлер (*Y. Knibiehler*), Г. Моралес (*G. Morales*), Е. Пезковська (*E. Peçzkowska*), С. Шух (*S. Schuch*), Е. Веєберт-Васевич (*E. Wejbert-Wasiewicz*), його дидактичні основи розкриті Т. Карл (*T. Carl*), Ф. Ренате (*F. Renate*), А. Зітелмен (*A. Zitelmann*), питання гендеру стали предметом вивчення Л. Гоні (*L. Goni*), Б. Іглесіас (*B. Iglesias*), Г. Мекногхтон (*G. MacNaughton*), Ю. Сіелерт (*U. Sielert*), М. Шетше (*M. Schetsche*).

Науковці країн Євросоюзу також приділяли увагу сексуальній освіті молоді як важливому чиннику статевого виховання. Так, С. Кіппекс (*S. Kippax*), Д. Лазарус (*J. Lazarus*), Р. Паркер (*R. Parker*), Г. Сміт (*G. Smith*), К. Веллінгз (*K. Wellings*), Х. Вівер (*H. Weaver*) розглянули стан сексуальної освіти в Європі. Фахівці Н. Бейос (*N. Bajos*), Н. Белцер (*N. Beltzer*), М. Бозон (*M. Bozon*), Ю. Будеса (*J. Budesa*), Р. Гуардіола (*R. Guardiola*), Д. Ірвіне (*J. Irvine*), Д. Хірч (*J. Hirsch*), А. Нодзік (*A. Hodžić*), Д. Лазарус (*J. Lazarus*), Д. Малс (*D. Males*), Б. Обеленієне (*B. Obelenienè*), Р. Паркер (*R. Parker*), Г. Джалбро (*G. Jarlbro*), Д. Сентеллі (*J. Santelli*), Р. Штаркшелл (*R. Shtarkshall*), А. Сталхофер (*A. Štulhofer*), К. Ванзек-Сіелерт (*C. Wanzeck-Sielert*), К. Веллінгс (*K. Wellings*) вивчали проблеми формування сексуальності особистості школяра.

У сучасних умовах особливої актуальності набули дослідження, що стосуються сфери статевого виховання учнівської молоді (С. Б'єрс (*S. Byers*), К. Карріє (*C. Currie*), М. Форсберг (*M. Forsberg*), Д. Голдмен (*J. Goldman*), М. де Луз (*M. de Looze*), Д. Модрік (*J. Modric*), А. Морган (*A. Morgan*), Б. Реммел (*B. Rammel*), К. Робертс (*C. Roberts*), Х. Сірз (*H. Sears*), Д. Сох (*D. Soh*), А. Сталхофер (*A. Stulhofer*), К. Звіп (*C. Zwiép*), К. Зенотті (*C. Zanotti*), С. Верговен (*S. Vergauwen*), Д. Валкер (*J. Walker*), А. Вівер (*A. Weaver*), Д. Вуді (*J. Woody*)); сексуального та репродуктивного здоров'я (О. Контула (*O. Kontula*), І. Лоттез (*I. Lottes*)); змісту навчальних програм і курсів зі статевого виховання й підготовки молоді до життя в сім'ї (Д. Брандег (*J. Brundage*), М. Героукі (*M. Gerouki*), В. Еммерік (*W. Emmerik*), Т. Крол (*T. Król*), О. Маннов (*O. Mannov*), Ф. Медеро (*F. Medero*), Р. Наммелін (*R. Nummelin*), К. Островська (*K. Ostrowska*), М. Скаер (*M. Skaer*)); вікових особливостей у статевому вихованні (Г. Хілтон (*G. Hilton*), А. Гроб (*A. Grob*), К. Сомерс (*C. Somers*), А. Сирменн (*A. Surrmann*),

Ю. Джачинський (*U. Jaschinski*), Л. Верхофстадт-Деневе (*L. Verhofstadt-Denève*)), вплив ЗМІ, громадськості та релігії на статево виховання учнів (Н. Біджелік (*N. Bijelic*), Д. Будд (*J. Budde*), П. Ніккен (*P. Nikken*)).

Особливості підготовки вчителів до статевого виховання школярів і визначення їх компетенцій з цього питання вивчали (Д. Августін (*J. Augustyn*), Г. Бредлі (*G. Bradley*), Г. Кенівез (*G. Canivez*), С. Фелдмен (*S. Feldman*), Д. Голдмен (*J. Goldman*), Б. Гузмен (*B. Guzman*), А. Какаволіз (*A. Kakavoulis*), Д. Мілтон (*J. Milton*), Т. Турнбул (*T. Turnbull*), Д. Розентхел (*D. Rosenthal*), П. Счеїк (*P. Schaik*), М. Счелехофер-Саттон (*M. Schelehofer-Sutton*), К. Сомерс (*C. Somers*), А. Верш (*A. Wersch*)).

Аналіз вітчизняних науково-педагогічних праць, присвячених проблемі статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу засвідчив, що цілісного дослідження, яке узагальнило б і систематизувало досвід країн Євросоюзу в здійсненні цього важливого напрямку виховання на різних освітніх рівнях, не проводилось. Це позбавляє сучасних дослідників та практиків можливості осмислити та впровадити позитивний досвід педагогів країн Євросоюзу. Поза увагою науковців залишається цілісне сприйняття проблеми статевого виховання учнів, що потребує уточнення, а також умови, принципи, тенденції та шляхи здійснення статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу.

Тому розроблення стандартів, нових програм і методик для середньої загальноосвітньої школи в Україні, прагнення до їх узгодження визначає важливість вивчення позитивного досвіду країн Євросоюзу у сфері статевого виховання учнівської молоді.

Отже, в сучасній педагогічній науці все більш гостро проявляються суперечності між:

- необхідністю вивчення і систематизації досвіду країн Євросоюзу у статево вихованні учнів у закладах освіти та браком досліджень з цієї тематики в Україні;

- теоретичним визначенням доцільності й вагомості обґрунтованих науковцями країн Євросоюзу виховних технологій статевого виховання учнів та відсутністю практико орієнтованих рекомендацій для їх застосування в національній системі виховання;

- інституційним підходом у дослідженнях із проблеми статевого виховання і потребою його цілісного осмислення на основі вивчення зарубіжного досвіду;

- необхідністю модернізації української школи в умовах процесу інтеграції України в європейський освітній простір та браком рекомендацій використання позитивного зарубіжного досвіду в системі статевого виховання учнівської молоді й відповідального батьківства країн Євросоюзу.

Актуальність дослідження і необхідність розв'язання названих суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **“Сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою комплексної теми Лабораторії педагогічної компаративістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини “Інноваційний потенціал порівняльно-педагогічних досліджень для розвитку освіти в Україні” (державний реєстраційний номер 0111U009200).

Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 4 від 25 листопада 2013 року), узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 10 від 17 грудня 2013 року).

Мета дослідження полягає в цілісному й системному обґрунтуванні сучасних тенденцій статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу, визначенні шляхів використання позитивного досвіду цих країн у вітчизняній педагогічній практиці.

Відповідно до теми та мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Виявити суспільно-історичні передумови та здійснити періодизацію становлення і розвитку системи статевого виховання в країнах Євросоюзу.
2. З'ясувати концепції та моделі статевого виховання учнів у європейських країнах.
3. Порівняти стандарти та зміст сексуальної освіти в Європі, їх відображення в шкільних програмах.
4. Охарактеризувати мету, завдання та принципи статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу.
5. Виокремити форми, методи і засоби статевого виховання учнів у європейських країнах.
6. Дослідити особливості статевого виховання в різних країнах Євросоюзу.
7. Розкрити роль позакласної та позашкільної роботи, громад, релігії та ЗМІ в питаннях статевого виховання учнів в країнах Євросоюзу.
8. Обґрунтувати сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді та шляхи використання позитивного досвіду країн Євросоюзу в системі статевого виховання учнівської молоді України.

Об'єкт дослідження – статеве виховання учнівської молоді.

Предмет дослідження – моделі, зміст та організаційно-педагогічне забезпечення статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу.

Концептуальні засади дослідження. Провідною концептуальною ідеєю дослідження є положення про те, що освіта загалом, і статеве виховання зокрема, є визначним чинником формування особистості, який виконує освітню, виховну та розвивальну функції.

Концепція дослідження охоплює взаємопов'язані концепти, що сприяють реалізації провідної ідеї:

1. Методологічний концепт відображає взаємодію і взаємозв'язок між провідними науковими підходами до вивчення названої проблеми, які були застосовані під час дослідження, зокрема:

– ідеї *цілісного підходу* до розгляду педагогічних феноменів на кожній стадії їх становлення, що дозволяє розглянути статеve виховання як цілісний культурний феномен, встановити його взаємозв'язок із культурою окремої країни та в цілому в Євросоюзі;

– *системний підхід*, специфікою якого в педагогіці є вивчення будь-яких фактів і явищ в освіті у взаємозв'язку з іншими соціальними системами, що мають безпосередній вплив на освіту країни, отже, дозволяє розглядати питання статевого виховання учнів із позиції цілісності, взаємозумовленості його складових (мети, завдань, принципів, змісту, форм, методів, засобів і результату), які функціонують і розвиваються як складові системи виховання в певних історико-політичних, економічних, соціокультурних, демографічних і релігійних умовах європейського співтовариства;

– *культурологічний підхід* у педагогіці характеризує прагнення дослідника до розуміння традицій статевого виховання в умовах іншої культури, що дає можливість розглядати його в країнах Євросоюзу як феномен європейської культури, в якій відображаються культурні цінності і традиції конкретного суспільства;

– *історичний цивілізаційний підхід* дає змогу всебічно пояснити процеси, що відбуваються в сексуальній освіті країн Євросоюзу як важливої складової особистісної культури впродовж певного часу, здійснити ретроспективний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду статевого виховання учнів у різні історичні періоди, а також сучасного стану вирішення проблеми, узагальнити тенденції статевого виховання учнів, розглянути його в контексті історико-педагогічного процесу;

– *діалогічний підхід* дає змогу аналізувати статеve виховання як діалог між традиціями і цінностями різних світових та національних культур, вектор розвитку яких зорієнтований на виховання людини, здатної до самостійного самовизначення в динамічному швидкозмінному світі;

– *аксіологічний підхід* забезпечує орієнтацію процесу статевого виховання на досягнення його суб'єктами найвищого морально-духовного розвитку, сприяння формуванню в них ціннісного ставлення до себе, власного здоров'я; виявляється в інтеграції суспільних і особистісних цінностей, засвоєнні соціальних норм і зразків поведінки, на які орієнтуються у власній життєдіяльності;

– *гендерний підхід* дозволяє враховувати особливості гендерної соціалізації дитини, що пов'язана з пошуком ідентичності через трансляцію уявлень, що сформувалися, диференціацію соціальних функцій за статевою ознакою; розкриття соціального статусу особистості, усвідомлення нею того, що статева роль є похідною від особливостей конкретного індивіда, будуючи свою

статеворольову поведінку на основі усвідомлених або неусвідомлених установок, стереотипів, життєвого досвіду;

– *вертикальний та горизонтальний історичні підходи* дають можливість більш глибоко і діалектично охарактеризувати історію та сучасний стан статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу, оскільки, з одного боку, вона розглядається у часі, в різні історичні періоди (починаючи з ранніх досліджень кінця XVIII століття до нашого часу), а з іншого – здійснюється порівняльний аналіз статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу та Україні на сучасному етапі;

– *особистісно орієнтований підхід* уможливорює врахування вікових та індивідуальних особливостей учня як носія моральних цінностей, що забезпечує усвідомлення кожним себе як особистість, що несе відповідальність за себе та свого партнера.

Провідними принципами, що відображають концептуальну єдність їх відбору, є ті, що зумовлені вивченням особливостей статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу (цілісність, технологізація, науковість, варіативність, гнучкість і доцільність використання досвіду) і стосуються суб'єктів статевого виховання (національна спрямованість, гуманізація і демократизація, культуровідповідність).

2. Теоретичний концепт, який визначає базові концепції, теорії, ідеї, положення, дефініції, що зумовлюють розуміння сутності статевого виховання, специфічних завдань, принципів, структури, змісту, методів, прийомів статевого виховання.

Теоретичним підґрунтям дослідження є концептуальні положення методології порівняльної педагогіки (Б. Вульфсон, О. Джуринський, Н. Лавриченко, О. Локшина, Л. Пуховська, О. Сухомлинська); концепції розвитку освіти, виховання, навчання в сучасних умовах (А. Алексюк, В. Андрущенко, О. Безкоровайна, Д. Бех, Г. Васянович, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кузь, В. Лутай, Г. Тарасенко, В. Штифурак); організації навчального процесу в середніх і вищих закладах освіти (Н. Бібік, В. Бондар, М. Бурда, М. Євтух, В. Лозова, О. Матяш, Н. Мозгальова, О. Пехота, О. Савченко, Г. Троцко); досліджень зарубіжної педагогічної думки та практичної діяльності навчальних закладів різних освітніх рівнів (А. Барбарига, І. Марцинковський, А. Сбруєва, С. Шандрук); вивчення різних аспектів сучасних педагогічних технологій (О. Акімова, В. Беспалько, Т. Дмитренко, В. Євдокимов, О. Коберник, І. Прокопенко, Г. Селевко); законодавчі акти та концепції з проблем гуманізації і гуманітаризації освіти та роль виховання в цьому процесі.

У дослідженні проблеми статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу як соціально-педагогічного явища вихідними є такі положення:

– статево виховання – це складне, багатоаспектне поняття, що поєднує різноманітні підходи до вирішення проблем, пов'язаних із статтю та міжстатвою взаємодією, і є невід'ємною складовою виховання в країнах Євросоюзу;

– процес статевого виховання має полісуб'єктний характер, оскільки в ньому беруть участь різні соціальні інституції і суб'єкти взаємодії;

– ефективність статевого виховання учнівської молоді в окремо взятій країні Європи визначається історичними, культурними, демографічними, релігійними та іншими особливостями, хоча існують і загальні тенденції статевого виховання учнів в Європі.

3. Технологічний концепт, що передбачає розвиток цієї проблеми з точки зору розроблення методики цілеспрямованого, ефективного статевого виховання учнівської молоді, на основі узагальнення концепцій, моделей, змісту та організаційно-педагогічного забезпечення.

Відповідно до мети, завдань і концепції було використано такі **методи дослідження**:

– *загальнонаукові* – аналіз (історіографічний, порівняльний, ретроспективний), синтез, абстрагування, узагальнення, аналогія для розгляду розвитку історії становлення та теоретичних питань статевого виховання учнівської молоді країн Євросоюзу на сучасному етапі;

– *предметно-хронологічної ретроспекції*, що сприяв виявленню тенденцій розвитку, дав змогу простежити зміни в теорії та практиці статевого виховання на різних освітніх рівнях і виявити рушійні сили процесу;

– *структурний*, що забезпечив розгляд педагогічного процесу на основі системотвірних компонентів теорії і практики статевого виховання;

– *прогностичний* – дав змогу не тільки визначити позитивний досвід статевого виховання країн Євросоюзу, а й виявити можливості його застосування в Україні.

Територіальні межі дослідження охоплюють держави Євросоюзу. Станом на 1 січня 2017 року державами-членами Євросоюзу є двадцять сім країн Західної, Східної, Північної, Південної та Центральної Європи: Австрія, Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція.

Джерельну базу дослідження становлять фундаментальні наукові праці вітчизняних та європейських учених із філософії, соціології, теорії та історії освіти, питань статей, статевого виховання, сексуальної освіти; енциклопедичні видання країн Євросоюзу та України, матеріали національних та міжнародних організацій з питань освіти.

У процесі написання дисертації були використані офіційні документи, що стосуються освітніх реформ у Євросоюзі, в тому числі кодекси законів про освіту, директивні та нормативні акти урядів країн, що стали предметом дослідження, доповіді та рішення парламентських комісій з питань освітньої політики тощо; національні стандарти, навчальні плани і програми, статистичні матеріали, що відображають зміст статевого виховання, основні показники діяльності освітніх систем на національному та міжнародному рівнях; матеріали міжнародних і всеукраїнських конференцій, рішення і рекомендації всесвітніх педагогічних форумів, педагогічна та суспільно-політична періодика країн Євросоюзу й України;

періодичні зарубіжні видання з проблем порівняльної педагогіки, банк даних електронної документації різних середніх навчальних закладів країн Євросоюзу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

- узагальнено сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу (поступове здійснення державами-членами Євросоюзу ефективної статевої політики, яка забезпечує дієву реалізацію стратегії статевого виховання та сексуальної освіти, стійку увагу суспільства до загального рівня статевої культури населення; посилення соціокультурного контексту змісту статевого виховання; активізація діяльності всіх соціальних інституцій з метою посилення уваги суспільства до проблем статевого виховання та сексуальної освіти; цілеспрямоване оновлення державного стандарту сексуальної освіти конкретної держави; удосконалення професійно-педагогічної підготовки та перепідготовки педагогів до здійснення статевого виховання учнів; створення належного нормативно-методичного забезпечення);

- обґрунтовано систему статевого виховання учнівської молоді в європейських державах у єдності таких її взаємопов'язаних складових як мета, завдання, принципи, зміст, форми організації, методи, засоби, технології та результат, які функціонують і розвиваються у певних історико-політичних, економічних, соціокультурних, демографічних і релігійних умовах європейського розвитку;

- визначено періодизацію становлення і розвитку системи статевого виховання країн Євросоюзу (XVIII століття – початок XX століття – зародження і становлення; перша половина XX століття – до кінця 30-х років XX століття – реформування; кінець 30-х – початок 60-х років XX століття – занепад; 60–80-ті роки XX століття – впливу “сексуальної революції”; кінець XX – початок XXI століття – модернізації та стандартизації);

- з'ясовано особливості стандартизації сексуальної освіти в Європі (розроблення стандартів з урахуванням уявлення про сексуальність як частину фізичного і психічного здоров'я; адаптація національних стандартів на рівні кожної держави відповідно до її особливостей; відповідність стандартів вимогам сучасності; участь у розробленні стандартів не лише педагогів, а й батьків, релігійних і громадських організацій);

- охарактеризовано моделі статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу (рестриктивна (обмежувально-охоронна), пермісивна (ліберальна) та модель “золотої середини”);

- проаналізовано місце і роль позакласної та позашкільної роботи в статевого вихованні школярів країн Євросоюзу на сучасному етапі;

- розкрито стан підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів до здійснення статевого виховання учнівської молоді;

- окреслено шляхи використання позитивного науково-практичного досвіду статевого виховання учнівської молоді країн Євросоюзу у вітчизняній виховній практиці;

– *удосконалено* і розширено наукові уявлення про сутнісні характеристики поняття “статеве виховання” (складне, багатоаспектне поняття, що поєднує різноманітні підходи до вирішення проблем, пов’язаних із статтю та міжстатєвою взаємодією, і є невід’ємною складовою виховання у країнах Євросоюзу); *уточнено* сутність базових понять “сексуальне виховання”, “сексуальна освіта”, “стать”, “сексуальність”;

– *подальшого розвитку дістали* мета, теоретичні підходи та принципи статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу.

До широкого наукового обігу введено нові документи з проблеми статевого виховання учнівської молоді країн Євросоюзу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що узагальнений досвід статевого виховання учнівської молоді країн Євросоюзу та запропоновані рекомендації на державно-законодавчому, організаційно-методичному та професійно-педагогічному рівнях сприятимуть подальшому компаративному вивченню теорії та практики статевого виховання учнів в Україні та зарубіжних країнах. Результати дослідження можуть бути творчо використані в розробленні теорії та в практичному втіленні статевого виховання в Україні як державі, що прагне до повноцінного членства в європейському співтоваристві, міжнародних інституціях і процесах, для порівняння і творчого використання, коригування і прогнозування шляхів статевого виховання в закладах освіти, для розроблення рекомендацій до оновлення, удосконалення системи статевого виховання учнівської молоді в Україні.

Матеріали дисертації можуть бути використані під час читання лекцій з курсів “Порівняльна педагогіка”, “Педагогіка”, “Теорія і методика виховання”, а також у спецкурсах із теорії і методики виховання у вищих навчальних закладах, у виховному процесі загальноосвітніх закладів освіти. Матеріали дослідження використані автором в укладанні навчальної програми та навчального посібника до спецкурсу “Статеве виховання школярів: вітчизняний та зарубіжний досвід” для підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр”.

Основні положення та результати дослідження впроваджено в практику роботи КВНЗ “Херсонська академія неперервної освіти” (довідка № 01-23/518 від 22 грудня 2016 року), відділу освіти Уманської міської ради Черкаської області (довідка № 14 від 16 січня 2017 року), відділу освіти, молоді та спорту Уманської районної державної адміністрації Черкаської області (№ 43/01-07 від 16 січня 2017 року), відділу освіти Олександрівської районної державної адміністрації Кіровоградської області (довідка № 01-23/295/04 від 30 січня 2017 року), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 170/02 від 18 січня 2017 року).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження висвітлено на наукових, науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня:

міжнародних – “Підготовка конкурентно спроможного фахівця дошкільної та початкової освіти: реалії та перспективи” (Луцьк, 2013), “Вища освіта України

у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (Київ, 2014–2015), “Людиновимірність гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів: наукові досягнення і перспективи” (Мелітополь, 2015), “Інтеграція вищої освіти і науки” (Київ, 2015), “Технологічні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи” (Миколаїв, 2015), “Розвиток ключових компетентностей майбутніх учителів у процесі професійної підготовки” (Переяслав-Хмельницький, 2016), “Інноваційні методи психолого-педагогічної практики у світлі євроінтеграційних процесів України” (Берегове, 2016), “Павло Тичина: розп’яття на хресті слави” (Умань, 2016), “Молодіжна політика: проблеми та перспективи” (Дрогобич, 2016), “Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір” (Мелітополь, 2016), “Scientific and Professional Conference Science without boundaries – development in 21st century” (Budapest, 2016), “Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики” (Харків, 2016), “Личность. Образование. Общество “Инновационная деятельность субъектов образования” (Гродно, Беларусь, 2016), “Stav, problému a perspektívy pedagogického štúdia a sociálnej práce” (Sládkovičovo, Slovak Republic, 2016), “Трансформації в українській освіті і наукових дослідженнях: світовий контекст” (Умань, 2017).

всеукраїнських: “Особистість ХХІ століття: проблеми виховання та шляхи їх вирішення” (Київ, 2007), “Соціально-педагогічні засади виховання морально гармонійної особистості” (Київ, 2008), “Сучасні технології розвитку професійності майбутніх учителів” (Умань, 2008, 2010, 2012–2014, 2016), “Розвиток вітчизняного та зарубіжного дитячого руху: історія та сучасність” (Умань, 2012), “Права дитини: від витоків до сьогодення” (Умань, 2013), “Процес виховання у координатах духовного розвитку особистості” (Київ, 2013), “Виховний потенціал сучасної освіти: теоретичні засади та практичні досягнення” (Київ, 2014), “Підготовка компетентного фахівця в умовах глобалізаційних процесів” (Умань, 2014), “Особистісний розвиток дітей та молоді в інноваційно-орієнтованому освітньому середовищі” (Київ, 2015), “Педагогіко-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)” (Умань, 2015), “Формування готовності майбутніх учителів до реалізації виховної роботи в школі” (Умань, 2015), “Практична педагогіка та психологія: методи і технології” (Запоріжжя, 2016), “Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики” (Запоріжжя, 2016), “Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика” (Умань, 2016), “Мовно-комунікативна культура у ВНЗ” (Умань, 2016), “Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя (VI школа методичного досвіду)” (Херсон, 2016), “Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід” (Херсон, 2016), “Компетентісно орієнтовані педагогічні технології у початковій освіті” (Умань, 2017);

обговорені і одержали позитивну оцінку на засіданнях кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, науково-практичних конференціях викладачів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано в 41 праці автора, з них: 1 монографія, 1 навчальний посібник, 20 статей у фахових виданнях України, 6 статей у наукових періодичних виданнях інших держав, 10 праць – апробаційного характеру, 3 праці – у співавторстві.

Особистий внесок здобувача в навчальних посібниках у співавторстві з О. М. Коберником полягає в теоретичному обґрунтуванні інноваційних технологій особистісно орієнтованого виховного процесу, характеристиці зарубіжного досвіду інноваційної освітньої діяльності. Ідеї співавтора в дисертації не використано.

Матеріали кандидатської дисертації “Педагогічні умови статевого виховання старших підлітків у позаурочній діяльності”, захищеної в 2006 році, в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 4 розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (669 найменувань, із них 511 – іноземними мовами), 16 додатків. Основний зміст викладено на 428 сторінках тексту, до яких входять 4 таблиці, 5 рисунків, що займають 9 сторінок основного тексту. Повний обсяг дисертації – 547 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами й темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні межі, концептуальні засади, методи, джерельну базу дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про впровадження, апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **“Статеве виховання учнів як соціально-педагогічна проблема”** – з'ясовано суспільно-історичні передумови статевого виховання учнів, представлено змістову характеристику основних понять дослідження, проаналізовано сучасний стан дослідження проблеми статевого виховання учнів у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці.

З'ясовано, що статеве виховання в сучасному його розумінні в країнах Євросоюзу виникло в середині ХХ століття як результат пошуку оптимальних засобів розв'язання нагальних проблем статей, що вийшли за межі окремих держав і почали виявляти себе на макрорегіональному рівні, загрожуючи сексуальною революцією. Саме в цей період окреслилася стійка тенденція докорінних зрушень у ставленні до жіночої сексуальності, поширенні дошлюбних статевого зв'язків і свободи сексуального вираження, легалізації абортів, появи гомосексуалізму та порнографії.

Доведено, що для того, щоб оцінити реальну ситуацію у статево-вихованні, її не можна не розглядати окремо від історії розвитку освітнього процесу, педагогічної думки в цілому та розвитку середньої школи зокрема.

На основі аналізу історії розвитку системи статевого виховання учнівської молоді в дослідженні запропоновано п'ять основних періодів статевого виховання в країнах Євросоюзу:

- 1) період *зародження і становлення* – з XVIII до XX століття – статеве виховання розглядають в контексті впливу релігії, її провідних ідей та поглядів;
- 2) період *реформування* – початок XX століття – до кінця 30-х років XX століття – спроби заперечення буржуазної моралі та визнання необхідності статевого виховання і сексуальної освіти;
- 3) період *занепаду* – кінець 30-х – початок 60-х років XX століття – придушення позитивних напрямів сексуальних реформ у суспільстві та відновлення сексуальних репресій;
- 4) період *впливу “сексуальної революції”* – 60–80-ті роки XX століття – активізація діяльності асоціацій, неурядових організацій для надання допомоги молоді у питаннях сексуального характеру з метою уникнення поширення епідемії ВІЛ/СНІДу та захворювань, що передаються статевим шляхом;
- 5) період *модернізації і стандартизації* – кінець XX – початок XXI століття – період становлення та інтенсивного розвитку системи статевого виховання, розроблення стандартів сексуальної освіти в Європі.

Виявлено, що особливу занепокоєність громадськості країн Євросоюзу викликає прискорений статевий розвиток школярів, недостатній рівень обізнаності неповнолітніх у статевій сфері, одержання відповідної інформації здебільшого від однолітків, прояв масової сексуальної розпусти і всездозволеності молоді, проституція та злочинність на статевому ґрунті тощо, що згубно позначається на здоров'ї молодої людини не тільки на терені країн Євросоюзу, а й на глобальному рівні.

Аналіз зарубіжної та вітчизняної психологічної та педагогічної літератури засвідчує наявність різних підходів до проблеми статевого виховання учнів, що пов'язано, насамперед, з низьким рівнем обізнаності дорослих з цих питань. Досліджено, що статеве виховання науковці країн Євросоюзу трактують у широкому та вузькому розумінні. Більшість європейських фахівців уживають поняття “статеве виховання” в широкому трактуванні через формування культури почуттів, гуманного ставлення до протилежної статі, підготовку до шлюбу і сімейного життя, колективне спільне проживання, культуру почуттів, відповідальність за сім'ю та виховання дітей, статево ж освіту вважають частиною загальної освіти, що не є завданням одного шкільного предмета.

У більш вузькому значенні статеве виховання акцентує увагу на фізіологічних і біологічних особливостях статей, проблемах статевого життя, зокрема, запобіганню випадковій вагітності і досягненню безпечного статевого задоволення, що не викликає негативних мотивацій. Сексуальна освіта, як важливий чинник статевого виховання, це – повільний, поступовий і складний процес побудови моделі статі і людської сексуальності, під час якого формуються різні сексуальні уявлення, ідентичність молоді, засвоюються історичні та культурні процеси набуття сексуальних знань і соціальної організації.

Досліджено, що в українських і зарубіжних наукових джерелах простежується підвищений інтерес до з'ясування сутності статевого виховання та шляхів його реалізації в закладах освіти, визначення шляхів реформування змісту, форм організації, методів і засобів статевого виховання та професійної підготовки педагогів до статевого виховання учнівської молоді. Водночас науковці не досягли згоди в трактуванні сутності поняття “статеве виховання”, у визначенні засобів його реалізації увага почасти надається статевій та сексуальній освіті, що є свідченням відсутності цілісного дослідження проблеми статевого виховання у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці. Це відкриває простір для системного дослідження у цьому напрямі. У країнах Євросоюзу, поряд із досліджуваною нами категорією “статеве виховання”, існують і такі базові поняття як “статева освіта” та “сексуальна освіта”, котрі науковці розглядають як основу статевого виховання учнівської молоді. Статеву освіту трактують як систематичний процес одержання інформації та формування поглядів, переконань і цінностей про сексуальну ідентичність, відносини і близькість, включаючи одержання інформації про стать, емоції, відносини і сексуальне здоров'я, розвиток навичок і формування позитивного ставлення до особи протилежної статі, а сексуальну освіту розглядають як динамічний і безперервний процес формування цінностей та ціннісних орієнтацій молоді шляхом їх поінформованості з питань сексуальності і відносин, який сприяє розвитку людської істоти як представника певної статі.

Тому процес модернізації вітчизняної системи статевого виховання потребує переосмислення та нових оцінок досвіду його організації в європейському співтоваристві, врахування недоліків і прорахунків, а також використання у вітчизняній практиці певних позитивних аспектів.

З'ясовано, що в країнах Євросоюзу питанням сексуальної освіти й статевого виховання учнівської молоді присвячені офіційні освітні документи, директивні та нормативні акти урядів країн Євросоюзу, рішення комісій із питань освітньої політики, періодичні педагогічні, психологічні та соціологічні видання.

Здійснивши на основі територіальних, національних, етнокультурних, соціальних і політичних чинників аналіз наукової та методичної літератури, опублікованої в Україні та різних країнах Євросоюзу, вивчивши проблематику наукових студій статевого виховання та основні європейські школи з проблем дослідження, ми виокремили основні групи та напрями наукових пошуків, що стосуються питань статі й статевого виховання учнівської молоді.

З'ясовано, що на законодавчому рівні змістові та організаційні аспекти статевого виховання в країнах досліджуваного макрорегіону регламентують положення Хартії із сексуальних і репродуктивних прав (*Charter on Sexual and Reproductive Rights*) (2006), а в напрямі розроблення змісту статевого виховання базовим документом є “Стандарти сексуальної освіти в Європі” (*Standards for sexuality education in Europe*) (2010).

Активна законотворча діяльність Євросоюзу у сфері статевого виховання знайшла відображення в Керівництві розробленням політики і дій у сексуальній

освіті в Європі (2006), Керівництві із розроблення політики в галузі охорони сексуального і репродуктивного здоров'я та захисту прав молоді в Європі (2008), Декларації Міжнародної федерації планування сім'ї (МФПС) про сексуальні права людини (2008).

Другим напрямом дослідження статевого виховання молоді є вивчення різних підходів до сексуальної освіти школярів, спрямованих передусім на формування сексуальної культури особистості молодої людини. Структурно-системний підхід до питань статі дає змогу розглядати сексуальну освіту як складову частину змісту шкільної освіти в особливих історико-педагогічних, соціокультурних, політичних та економічних умовах; культурологічний підхід дозволяє виокремити спільні тенденції статевого виховання учнівської молоді та окреслити національні особливості шкільної сексуальної освіти у процесі порівняльного аналізу її розвитку в країнах Євросоюзу; особистісно-діяльнісний підхід передбачає усвідомлення індивідом своєї приналежності до певної статі; компетентнісний підхід дає змогу охарактеризувати кінцевий результат статевого виховання як володіння певними видами компетенцій: статевої, соціокультурної тощо.

Третій напрям дослідження характеризує підвищений інтерес до раннього початку статевого виховання в переважній більшості країн Євросоюзу, а також до формування змісту початкової шкільної сексуальної освіти.

Четвертий напрям науково-педагогічних досліджень спрямований на детальне вивчення впливу новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на статево виховання учнівської молоді та ефективне використання ІКТ.

П'ятий напрям досліджень пов'язаний із вивченням організації ефективної професійної готовності педагога до статевого виховання учнів у закладах освіти країн Євросоюзу, що пов'язано з глобалізаційними процесами в освіті сучасного суспільства.

У другому розділі – **“Теоретико-методологічні засади статевого виховання учнів у закладах освіти країн Євросоюзу”** – узагальнено концепції та сучасні моделі статевого виховання учнів країн Євросоюзу; проаналізовано мету та завдання статевого виховання учнівської молоді; визначено провідні принципи статевого виховання учнів у закладах освіти країн Євросоюзу.

Із часу створення Європейського Союзу проблема статі та сексуальна освіта стали важливим компонентом освітньої політики співтовариства. Засновники Європейського Союзу (Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція) заклали основи сучасної шкільної статевої освіти та виховання на теренах Європи, приділяючи особливу увагу формуванню сексуальної політики в цих країнах, розробці законодавчої бази інституціями Євросоюзу та Ради Європи в галузі шкільної освіти в цілому та статевого виховання зокрема.

У Конституціях цих країн особливе місце відведено трактуванню положень Європейської Хартії із сексуальних і репродуктивних прав, а також інших директивних документів Євросоюзу (“Стандарти сексуальної освіти в Європі”, “Керівництво з розробки політики і дій у сексуальній освіті в Європі”, “Рамкові

основи повної сексуальної освіти”, “Керівництво з розробки політики в галузі охорони сексуального і репродуктивного здоров’я та захисту прав молоді в Європі” тощо).

Установлено, що теоретико-методологічну основу статевого виховання в країнах Євросоюзу становлять концепції та ідеї сексуальної освіти, серед яких: релігійна концепція цнотливості, що відображає традиційно-обмежені позиції; гігієнічна концепція, концепція навчання контрацепції, концепція “навчання утриманню”, які відповідають сучасним уявленням про міжстатеву взаємодію, характер наявних протиріч між статями, причини сексуальної революції, перспективи у розв’язанні проблеми статей.

Виявлено існування трьох основних моделей статевого виховання молоді: рестриктивної (обмежувально-охоронна), пермісивної (ліберальна) та моделі “золотої середини”, кожна з яких має право на існування. Прийняття тієї чи тієї моделі в конкретному суспільстві, як з’ясовано, регулюють індивідуальне ставлення до сексуальності і статевого виховання учнівської молоді конкретної країни, політика держави, позиція науковців, рівень економічного розвитку суспільства тощо.

Для визначення змісту статевої освіти та виховання в досліджуваному макрорегіоні використовуються міждисциплінарний (інтеграція в програми декількох шкільних предметів у різних класах), біологічний (основи сексуальної освіти включено в уроки біології), психосоціальний (основою програми статевої та сексуальної освіти є поняття “взаємини”, “стосунки”, “відносини” між особами різних статей), ідеологічний (у курсах “Підготовка до сімейного життя”, “Статеве виховання” увага зосереджена на соціалізації людини в суспільстві й місці в ньому людини як представника певної статі) та комплексний підходи, які знайшли найбільш повне відображення у вченні про стать і міжстатеві взаємини, в сучасних моделях статевого виховання, в підготовці учнів до сімейного життя або до вивчення основ взаємин, у тому числі й між статями.

Теоретико-методологічні засади статевого виховання відіграють провідну роль у визначенні його головної мети і завдань. Досліджено, що педагоги країн Євросоюзу спираються на такі їх складові, як знання, навички, погляди та ціннісні установки, почуття відповідальності за себе та свого партнера, виховання сексуальної культури, прищеплення статевоорієнтованих переконань і настанов. Наведені основоположні поняття відображають виховний ідеал, що має бути забезпечений у шкільній статевій освіті впродовж усіх років навчання в школі. Комплексний характер статевоосвітніх понять зумовив тенденцію їхнього ідентичного відображення в меті та завданнях шкільної статевої освіти в країнах Євросоюзу, що спрямовано на розвиток статевої свідомості й культури в учнівської молоді.

Установлено, що досягнення мети статевого виховання в закладах освіти країн Євросоюзу забезпечується розв’язанням комплексу завдань, запропонованих у певному ієрархічному порядку відповідно до ступеня їх значущості. На перше місце ставлять завдання, пов’язані із формуванням в учнів

розуміння сучасних проблем статі та усвідомлення їх важливості для людини, що становить групу пізнавальних завдань. Здатність усвідомлювати значущість цієї проблематики та готовність учнів до свідомого сприйняття цих проблем як життєво важливих для кожної людини, є важливою передумовою для подальшого опанування учнями знань і навичок статевознавчого змісту, які становлять міцне підґрунтя для формування статево свідомої особистості.

Знання, навички та установки мають інтегративний характер і спрямовані на формування емоційної зрілості особистості як здатності до високоемоційних переживань, прийняття відповідальних рішень за себе та свого партнера і відображають емоційну групу завдань статевого виховання.

Поведінкова група завдань передбачає формування в учнів статевої культури, що охоплює низку статевозаданих властивостей та якостей, котрі виявляються в стосунках з особами протилежної статі, а також правильне розуміння суті та моральних норм взаємовідносин статей через науково доцільний статевий розвиток дітей і молоді, виховання почуття відповідальності у взаєминах між представниками обох статей.

Виявлено, що педагоги країн Євросоюзу спираються на міжнародні документи з сексуальної освіти, підготовлені за участю та сприяння Міжнародної федерації планування сім'ї, в яких приділено значну увагу розробці нормативних вимог до організації статевого виховання. Визначенню принципів відводять чільне місце, оскільки вони віддзеркалюють певну систему організації змісту статевого виховання, розкривають шляхи і засоби його реалізації у виховному процесі, а також сучасні позиції міжстатевих взаємин. Спільність теоретико-методологічної бази, якою керуються педагоги країн Євросоюзу, позначилась і на тенденціях формулювання та змістового наповнення принципів статевого виховання в закладах освіти, провідними серед яких визнано принцип міждисциплінарності (прямий зв'язок між дисциплінами під час обговорення питань із проблем статей), врахування вікових особливостей школярів (ознайомлення учнів із особливостями статевого розвитку, створенні довірливих взаємин між особами різних статей), цілісності (розуміння питань статі як сфери потенціалу людини сприяє розвитку в учнів основних навичок, необхідних для самостійного визначення своєї сексуальності та взаємовідносин), єдиного навчання (акцентують на тілесній, емоційній чи соціальній сферах життя молодої людини), емоційності з орієнтацією на поведінку школярів (самосприйняття і сприйняття інших; уміння спілкуватися з особами іншої статі, аналізувати власні помилки і вчинки, що викликає в учнів певний емоційний стан, почуття тощо), об'єктивності та правдивості (висвітлення питань сексуального і репродуктивного змісту як важливої функції людини, її інтимних стосунків, що впливають із усталених законів природи й суспільства та перебувають із ними в гармонійному взаємозв'язку), авторитетності джерел інформації (залучення фахівців з відповідною підготовкою та високим рівнем професійної готовності педагога до статевого виховання учнів у закладах освіти), систематичності та неперервності (послідовне досягнення мети й завдань, пов'язаних із підготовкою молодого покоління до розв'язання проблем статі,

реалізація яких передбачає розроблення системи змісту, методів та форм організації статевого виховання учнів) та ін.

Визначені принципи становлять підґрунтя статевого виховання в країнах Євросоюзу; відповідно до яких здійснюється статеве виховання учнів, сприйняття ними орієнтованих духовно-моральних цінностей як особисто значущих, усвідомлення їхньої важливості для забезпечення гармонійних взаємостосунків між статями. Аналіз принципів статевого виховання дозволив виявити загальну тенденцію його організації: вони спрямовані на створення оптимальних умов підвищення ефективності виховного процесу, поєднання наукових знань про людину, наділену високими моральними якостями, що має сприяти вихованню відповідальної особистості в питаннях статей. Закладені в принципах ідеї і поняття становлять основу для досягнення мети статевого виховання в школі.

У третьому розділі – **“Організаційно-педагогічне забезпечення статевого виховання учнів у закладах освіти країн Євросоюзу”** – виокремлено характерні ознаки стандартизації сексуальної освіти в Європі; з’ясовано особливості відображення змісту статевого виховання в шкільних програмах; охарактеризовано форми організації, методи і засоби здійснення статевого виховання в закладах освіти країн Євросоюзу; розкрито особливості статевого виховання в різних країнах Євросоюзу та з’ясовано стан професійної підготовки педагогів до статевого виховання учнів у закладах освіти країн Євросоюзу.

Одним із ефективних шляхів поліпшення ситуації, що виникла в молодіжному середовищі країн Євросоюзу (поширеність ВІЛ/СНІДу, захворювань, що передаються статевим шляхом, незапланованих вагітностей серед підлітків, порушень у сексуальному розвитку, збільшенні кількості випадкових статевих зв’язків, проституції, сексуального насилля), є введення цілісної системи сексуальної освіти школярів як ключової умови їх статевого виховання, вирішення низки проблем у сфері сексуального здоров’я учнівської молоді.

З’ясовано, що Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров’я (*WHO*) спільно з Німецьким федеральним центром освіти в області здоров’я під керівництвом Федерального центру просвіти у сфері охорони здоров’я розробило “Стандарти сексуальної освіти в Європі” (2010), в основу яких покладено сприйняття сексуальності як частини людського життя, що сприяє підвищенню його якості; як важливого потенціалу людини; як чинника, який впливає на психофізіологічний розвиток дітей та молоді, формування в них основних навичок, необхідних для самостійного визначення їх сексуальності і взаємовідносин на різних стадіях розвитку.

Під час дослідження здійснено детальний аналіз Стандартів, які, впроваджуючи в освітній процес, реалізують на рівні держав-членів Євросоюзу з урахуванням національних особливостей конкретної країни. У Стандартах виділено низку провідних цілей: сприяння формуванню соціального клімату, що характеризується толерантним, відкритим і поважним ставленням до сексуальності, різних стилів життя, установок і цінностей; поважного ставлення

до статевих та гендерних відмінностей, усвідомлення сексуальної ідентичності при розподілі гендерних ролей; розширення можливості молоді приймати правильні рішення на основі одержаної інформації та її розуміння, а також відповідальності за себе і свого партнера; оволодіння знаннями про тіло людини, його розвиток і функції, особливо про сексуальність, інформацією про надання та одержання доступу до консультування і медичних послуг, особливо при виникненні проблем або питань, пов'язаних із сексуальністю; набуття вмінь будувати рівноправні сексуальні стосунки, на взаєморозумінні й взаємоповазі, що сприяють попередженню сексуальних домагань та насилля.

Доведено, що компоненти змісту статевого виховання знаходять відображення в освітньому процесі школи. Їх включають у шкільні програми з різних навчальних дисциплін, підручники, передбачають у планах і заходах з різних напрямів виховної роботи. Програми зі статевого виховання мають перспективний характер і побудовані відповідно до принципів цілісності, науковості, комплексності та міждисциплінарності. Вони розраховані на весь термін навчання, починаючи з початкової школи, й далі, включаючи всі її ланки, у тому числі й старшу школу, з урахуванням вікових особливостей учнів, їх потреб та інтересів. При цьому передбачено поступове розгортання змісту навчального матеріалу з проблем статей, подання його в динаміці із увагою до тих аспектів міжстатевих взаємин, що узгоджуються із обсягом опанованих знань і досвідом виховання, набутих за роки навчання в закладах освіти. Аналіз шкільних програм показує, що зміст статевого виховання реалізується в передбачених шкільними навчальними планами дисциплінах відповідно до їх логіки і структури.

Досліджено, що в країнах Євросоюзу утвердилася тенденція відображення змісту статевого виховання в спеціалізованих дисциплінах, присвячених сучасним проблемам статей, а також навчальних дисциплінах природничого профілю, які через людинознавчу спрямованість мають більші дидактичні можливості порівняно з іншими предметами. Особливе місце займають інтегровані програми, в яких актуальні проблеми статі розглядають з позицій особистості учня.

Разом з тим, поряд із достатньо високим рівнем презентації знань статевознавчого характеру логічна побудова змісту шкільних програм недостатньо продумана, оскільки в ній порушуються такі дидактичні принципи, як неперервність, наступність та послідовність у вихованні учнів, недостатньо показано взаємозв'язок між проблемами статей та особливостями їх міжстатевих взаємин.

Визначено, що з метою підготовки молоді до побудови належних взаємовідносин між статями, а також позитивного розвитку особистості та її самовизначення значну увагу педагоги приділяють пошуку та реалізації сучасних форм організації, методів і засобів статевого виховання. Загалом форми організації статевого виховання розподіляють на дві групи: традиційні, (фрагменти уроків та окремі уроки різних навчальних дисциплін; факультативні заняття; заходи для батьків) та спеціальні (комплексні уроки; мультимедійні курси; партнерство в навчанні та вихованні тощо). Традиційні форми організації статевого виховання

мають переважно пропедевтичний характер, оскільки спрямовані на підготовку до участі в більш складних формах організації навчально-виховного процесу (міждисциплінарних). Спеціальні форми організації передбачають готовність школярів до цілісного сприйняття проблеми статей, розуміння міжстатевих взаємозв'язків тощо.

Під час статевого виховання учнівської молоді найбільш широко використовують такі групи методів: методи формування свідомості особистості учня (бесіда, драматизація, дискусія, лекція, метод прикладу тощо) та методи організації діяльності, спілкування та формування досвіду, відповідальності та поведінки (привчання, вправи, педагогічні ситуації тощо). З'ясовано, що в останні десятиліття значну увагу педагоги країн Євросоюзу звертають і на використання інтерактивних методів, до яких відносять метод проєктів, "мозковий штурм", рольові ігри та ін., котрі містять у собі елементи пошукової діяльності, активності учнів у статевому вихованні. Виявлено необхідність у кореляції методів навчання і методів виховання в питаннях статей та міжстатевих взаємин через навчання групами учителів, що дозволяє поєднувати зусилля декількох педагогів для розв'язання певних навчально-виховних та виховних завдань статевознавчого характеру.

Ефективній реалізації змісту статевого виховання сприяє використання різноманітних засобів виховання, до яких, насамперед, відносять особу педагога з його особистим ставленням до сексуальності, його культуру мовлення. Фахівці країн Євросоюзу виокремлюють традиційні, технічні та інноваційні засоби статевого виховання. Традиційні засоби представлені різноманітними наочними посібниками (підручники, робочі зошити, малюнки, картки, плакати, таблиці тощо) та роздавальним матеріалом, що збуджує пізнавальний інтерес до проблеми статей і полегшує сприймання навчально-виховного матеріалу сексуального характеру. Технічні засоби навчання, маючи широкий спектр презентації і висвітлення проблем статей, посилюють емоційний фон учня, наближаючи його до реалій життя. Комп'ютерна техніка – сучасний засіб статевого виховання, що є найбільш мобільною в одержанні необхідної інформації й дає широкі можливості для моделювання навчально-виховних ситуацій для розв'язання завдань статевознавчого змісту.

Країни Євросоюзу відіграють особливо активну роль у консолідації міжнародної співпраці в галузі статевого виховання учнівської молоді. Саме на терені цього макрорегіону поширюється міжнародний педагогічний рух за збереження репродуктивного та сексуального здоров'я молоді, обґрунтовується доцільність міжнародного співробітництва у сфері статевої освіти, що знаходить підтримку на національному рівні країн Євросоюзу. Важливе місце в реалізації завдань удосконалення національних систем статевого виховання в країнах Євросоюзу займає формування ефективної політики з питань статей у кожній країні.

Запропонована класифікація країн за національними системами сексуальної освіти та статевого виховання дає підстави стверджувати, що чим раніше країна

вступила до європейського співтовариства, тим більше зусиль вона доклала до вирішення проблем на національному рівні і зробила вагомий внесок у реалізацію теорії і практики статевого виховання на загальноєвропейському рівні.

Установлено, що в центрі уваги науковців та педагогічної громадськості країн Євросоюзу знаходяться питання професійної підготовки педагога до статевого виховання учнівської молоді. Дослідження засвідчує, що нині рівень професійної підготовки педагога зі статевого виховання залишається недостатнім і потребує заходів для його підвищення. Досить цінними є дослідження, які провели зарубіжні науковці (Б. Катс (*B. Katz*), В. Валлін (*V. och Wallin*) (Швеція) та І. Еріксон (*I. Eriksson*) (Австрія)), котрі виявили, що 50,3 % досліджуваних педагогів мають високий рівень виховної діяльності зі статевого виховання учнівської молоді, 37,6 % – середній та 12,1 % – низький. Це засвідчує прагнення європейських педагогів до підвищення свого професійного рівня у сфері статевого виховання учнівської молоді.

У зв'язку з цим уряди країн Євросоюзу проводять заходи, спрямовані на підвищення професійної компетентності педагогів з питань статей та розв'язання проблеми кадрової забезпеченості. З цією метою в навчальні плани педагогічних закладів освіти включають різноманітні варіативні курси з професійної підготовки майбутніх педагогів зі статевого виховання та вводять додаткові спеціалізації.

У країнах Євросоюзу активно розвивають і підтримують різноманітні форми підвищення кваліфікації: створюють належні умови для їх проведення через мережу дистанційного навчання; організують спеціальні курси, курси слухачів на базі вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ, асоціацій, товариств, об'єднань, які займаються розробкою програм підвищення кваліфікації педагогів та їх практичною реалізацією на діючих при них курсах, семінарах, школах. Професійному вдосконаленню педагогів зі статевого виховання сприяють конференції, семінари, круглі столи та ін., присвячені питанням статей та міжстатевих взаємин. Така форма підвищення кваліфікації надає їм можливість поглибити знання у сфері сексуальної освіти, здійснювати обмін думками, набутою інформацією, налагоджувати співпрацю з колегами, збагачувати практичний досвід статевого виховання учнівської молоді.

У четвертому розділі – **“Інституціалізація статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу та України”** – проаналізовано статеве виховання учнів у позакласній та позашкільній діяльності в країнах Євросоюзу; з'ясовано особливості статевого виховання молодого покоління в сім'ї досліджуваного макрорегіону; визначено біполярні позиції виховних впливів громади, релігії та ЗМІ в питаннях статевого виховання учнівської молоді; запропоновано шляхи використання зарубіжного досвіду в системі статевого виховання учнівської молоді України.

Результати проведеного дослідження дали можливість з'ясувати, що в країнах Євросоюзу створена розгалужена система неформальної статевої освіти, розрахована на підвищення обізнаності у питаннях статей та міжстатевих взаємин, розвиток статевої свідомості та формування статевої культури в

учнівської молоді, в якій важливе значення мають принципи добровільності, максимального врахування інтересів і потреб особистості. Неформальне статеве виховання здійснюється різними формами позакласної роботи школи та позашкільних закладів, що виявляють зацікавленість до цього напрямку педагогічної діяльності. Позакласна діяльність зі статевого виховання поділяється на три основні види: індивідуальна, групова та масова. Індивідуальна робота пов'язана із залученням учнів до самостійного опанування знаннями, розв'язання завдань, які їм ставлять (читання науково-популярної, спеціальної та художньої літератури про статі, спостереження за особами різних статей при міжстатевому спілкуванні, аналіз повідомлень ЗМІ, індивідуальні консультації тощо), враховуючи різні вікові категорії учнів, відповідно до їхніх психофізичних властивостей, соціального досвіду, потреб та пізнавальних інтересів.

У країнах Євросоюзу групові форми позакласної роботи зі статевого виховання традиційно представлені гуртками, проектами, шкільними клубами. Мета позакласної групової діяльності полягає в тому, щоб максимально сприяти задоволенню пізнавальних інтересів окремих учнів, поєднуючи їх із цілями й завданнями спільної роботи. Заслугує на увагу тенденція розвитку клубної роботи зі статевого виховання. У клубах успішно поєднують індивідуальну і групову діяльність учнів, створюють умови для їхньої активної соціалізації та зацікавленості у розв'язанні проблем статей.

Серед позакласних групових форм організації статевого виховання в країнах Євросоюзу важливе місце відводять екскурсіям, курсам підготовки до дорослого життя та відповідального батьківства. Найбільш поширеними в позакласній роботі з учнями є діяльнісні методи навчання, в яких переважає пошуково-дослідний компонент, що перетворює процес навчання на акт відкриття нового. Проте їх використання не є загальноприйнятою нормою, а становить тенденцію в неформальній статевої освіті.

Залученню широкого кола учнів до позакласної виховної діяльності сприяють масові форми роботи. Вони дозволяють охопити переважну більшість учнівської молоді на міжшкільному та більш масштабному рівнях (муніципальному, регіональному тощо). Масова позакласна робота дає широкі можливості для реалізації принципу міждисциплінарності, виявлення творчої ініціативи, тісної співпраці педагогічного та учнівського колективів. Серед масових форм статевого виховання набули поширення та втілюються в практику зустрічі-лекторії, конференції, круглі столи, вечори дозвілля, свята, конкурси тощо.

Безумовно, позашкільна діяльність зі статевого виховання, котра реалізує принцип неперервності у питаннях статі та міжстатевих взаємин, є суттєвим доповненням до позакласної роботи в країнах Євросоюзу. Відсутність психологічної залежності від регламентуючих норм шкільного життя, батьківського контролю за їх дотриманням підвищує особисту відповідальність за результати зробленого вибору.

Виявлено загальну для країн Євросоюзу тенденцію заохочення в позашкільній діяльності зі статевого виховання учнів урядових, громадських, релігійних організацій, товариств, об'єднань місцевого, національного й міжнародного рівнів. Виявляють високу зацікавленість у цьому напрямі Центри охорони здоров'я, Центри планування сім'ї, молодіжні центри, Центри профілактики СНІДу, молодіжні організації, бібліотеки, спортивно-оздоровчі заклади.

Педагоги країн Євросоюзу значною мірою пов'язують ефективність статевого виховання в закладах освіти з сім'єю, яка справляє найбільший вплив на формування особистості молодої людини, її уподобань, морально-ціннісних орієнтацій, в тому числі й по відношенню до представника протилежної статі. Разом з тим, як показують дослідження, проведені зарубіжними науковцями Дж. Уолкером (*J. Walker*), Д. Мілтоном (*J. Milton*), переважна більшість батьків (77,8 %) не готова до належного статевого виховання своїх дітей, що пов'язується з недостатнім рівнем компетентності батьків у питаннях статей та міжстатевих взаємин (52,1 %), нерозуміння загроз у поширенні епідемії ВІЛ/СНІДу (15,3 %), відсутністю знань і досвіду статевого виховання так само, як і відсутністю знань педагогічної та вікової психології, батьківської педагогіки (10,4 %).

З цією метою в школах і спеціалізованих центрах створюються спеціальні курси для батьків, організують тематичні лекції, семінари, диспути, кіно- і відеоперегляди. Провідна роль в педагогічній підготовці батьків у сфері статевого виховання належить школі як навчально-виховному закладу, в якому формування майбутнього дорослого громадянина може бути здійснене за умови тісної співпраці з сім'єю. У зв'язку з цим посилюється тенденція залучення батьків до участі в підготовці шкільних виставок дитячих малюнків, конкурсів, концертів, присвячених проблемам статей; проведенні акцій, пов'язаних із проблемою ВІЛ/СНІДу, або звернення до місцевих органів влади з подолання епідемії – хвороби ХХІ століття.

При цьому активно здійснюється співпраця з Асоціаціями з питань планування сім'ї, що створені в кожній країні Євросоюзу, Асоціацією сексуального здоров'я (Німеччина, Франція, країни Балтії), громадськими організаціями (*Pro Familia* (Німеччина)), що є членами Міжнародної федерації планування сім'ї.

З'ясовано, що ЗМІ мають особливий вплив на статево виховання учнів через пресу, телебачення, кіно, спеціально підготовлені комп'ютерні програми, мережу Інтернет, в залежності від країни (у скандинавських країнах – джерело підтримки та інформації з питань сексу, Іспанії, Румунії – викликають занепокоєння та недовіру). Популярними серед молоді є радіостанції, комерційне і громадське телебачення, що розкривають теми надмірної сексуальної активності, порушення сексуальних кордонів. ЗМІ також використовуються педагогами та батьками й у навчально-виховних цілях.

Установлено біполярні позиції виховних впливів церкви, громади та ЗМІ в питаннях сексуальності, контрацепції та репродукції людини. Статеві стосунки,

засновані на засадах високої моральності через дотримання цноти до шлюбу, збереження вірності шлюбному партнерові, любов і повага тощо підтримуються церквою, позиція якої поширюються через релігійні організації, недільні школи при храмах чи монастирях, католицькі ліцеї, молодіжні релігійні рухи. Це особливо характерно для таких країн, як Польща, Румунія, Словенія та ін.

У процесі дослідження узагальнено і визначено шляхи використання позитивного науково-практичного досвіду в системі статевого виховання учнів країн Євросоюзу з метою поліпшення стану і підвищення рівня статевої вихованості учнівської молоді України в сучасних умовах. Розроблено рекомендації на таких рівнях: державно-законодавчому, організаційно-методичному та професійно-педагогічному.

На *державно-законодавчому рівні* серед найважливіших рекомендацій виокремлено: удосконалення системи статевого виховання учнівської молоді України відповідно до “Стандартів сексуальної освіти в Європі”, що базуватиметься на спільних для всіх країн Євросоюзу цілях, змісті і методах виховання; розроблення на державному рівні Концепції статевого виховання та просвіти дітей і молоді; введення Міністерством освіти і науки України в загальноосвітніх навчальних закладах предмета “Освіта для сімейного життя” (“Санітарна освіта”) й адаптування його змісту до європейських стандартів, розробка навчально-методичного забезпечення; координація зусиль державних, громадських і релігійних організацій, які займаються питаннями статевого виховання шляхом створення спеціальної міжвідомчої комісії, яка ініціюватиме та оцінюватиме відповідні проекти, відзначатиме ефективну діяльність у цій сфері різних інституцій; збільшення фінансування для державних інституцій, у тому числі ЗМІ, які популяризуватимуть знання сексуального характеру та сприятимуть запобіганню негативних явищ, пов’язаних із сексуальністю, у суспільстві; розробка та впровадження науково обґрунтованих освітніх програм статевого виховання в різних закладах освіти; включення тем із статевого виховання до «Основних орієнтирів виховання учнів» з дотриманням принципу міждисциплінарності; узагальнення інформації, що стосується статевої освіти і виховання, у глобальному вимірі для відкритого обговорення проблем та перспектив, вжиття ефективних заходів контролю за інформаційною продукцією, проведення Асоціаціями та неурядовими організаціями широкомасштабних досліджень серед учнівської молоді з метою відстежування скорочення числа незапланованих підліткових вагітностей, ВІЛ/СНІДу та захворювань, що передаються статевим шляхом, випадків сексуального насилля; розширення мережі спеціалізованих центрів, що надаватимуть консультативну та соціальну допомогу підліткам і їхнім батькам; створення в Україні циклу телепрограм, комп’ютерних програм для молоді з орієнтацією на статево-рольове просвітництво, формування статевої культури тощо.

На *організаційно-методичному рівні* ключові рекомендації полягають у розробці змісту виховних програм із статевого виховання з урахуванням специфіки об’єктів впливу, статево-вікових і психологічних особливостей учнів,

ситуації в школі та сім'ї, розроблення й апробація методики статевого виховання та сексуальної просвіти для різних статевовікових категорій дітей, а також курсів із статевого виховання учнівської молоді для вдосконалення професійної підготовки педагогічних працівників у ВНЗ; здійснення виховної та профілактичної роботи в дитячому та молодіжному середовищі (за місцем проживання) зі статевого виховання з метою попередження і мінімізації поширення захворювань, що передаються статевим шляхом, та ВІЛ, негативних наслідків сексуальної активності із залученням місцевих органів правопорядку, охорони здоров'я, соціальних служб та освітніх установ; необхідність посилення взаємодії школи і сім'ї, роботи з батьками; внесення необхідних коректив у структуру, зміст, форми, методи та прийоми статевого виховання учнівської молоді, впровадження інноваційних технологій, інтерактивних методів на всіх етапах статевого виховання, методів індивідуальної та групової роботи, методу виховних ситуацій, ситуацій вільного вибору, аналізу проблемних ситуацій і пошуку альтернативних рішень; уведення в практику роздільного навчання хлопців та дівчат при вивченні окремих тем; урахування національно-релігійної специфіки народів, що проживають на території України тощо.

На *професійно-педагогічному рівні* необхідно здійснити модернізацію підготовки вихователя з питань статей, починаючи із дітей найбільш раннього віку, формування в студентів не лише теоретично-дидактичних знань, а й людських якостей – відкритості, терпіння, розуміння сексуальних потреб і форм статевого життя, володіння комунікативним самоаналізом і винахідливістю у розкритті змісту навчального матеріалу; створення мережі центрів для проходження курсів підвищення кваліфікації вчителів зі статевого виховання; стимулювати підвищення рівня їхньої кваліфікації через он-лайн; залучення провідних спеціалістів із центрів підвищення кваліфікації педагогів та ВНЗ до співпраці, а вчителів до розробки навчально-методичного забезпечення, роботи конференцій, семінарів, вебінарів, регіональних та міжнародних неурядових організацій планування сім'ї тощо; запровадження в кожному регіоні практики моніторингу результатів статевого виховання, збору статистичних даних про кількість консультаційних центрів, пропозиції та попит спеціалістів і прорахунки необхідної кількості вчителів на найближчі роки для окреслення реальної картини в межах країни.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано новий підхід до вирішення важливої й актуальної проблеми, що полягає в цілісному системному обґрунтуванні сучасних тенденцій статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу, визначенні шляхів використання позитивного досвіду країн Євросоюзу в статевому вихованні учнів в Україні в сучасних умовах. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і стали підставою для таких висновків:

1. Аналіз наукових джерел дозволив визначити суспільно-історичні передумови становлення і розвитку системи статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу. Доведено, що процес статевого виховання учнівської молоді має конкретно-історичний характер та прямо залежить від рівня розвитку суспільства та його уявлень про норми статевої поведінки, конфесійних особливостей, сукупності культурних, соціально-політичних, економічних реалій, від рівня розвитку наукових уявлень тощо.

На шляху до свого становлення система статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу пройшла певні періоди, вбираючи всі особливості тієї чи тієї епохи, відповідаючи вимогам того чи того часу, стимулюючи розвиток конкретної країни, будучи важливим джерелом прогресивних ідей. На основі аналізу різних періодизацій системи статевого виховання пропонуємо такі основні періоди становлення і розвитку статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу: *перший період* (XVIII – початок XX століття) – зародження і становлення: XVIII – XIX століття – етап зародження та поширення традиційних християнських цінностей, статево виховання формується під впливом релігії, її провідних ідей та поглядів; *другий період* (початок XX століття – до кінця 30-х років XX століття) – реформування: спроби заперечення буржуазної моралі та визнання необхідності статевого виховання і сексуальної просвіти; *третій період* (кінець 30-х–початок 60-х років XX століття) – занепаду: придушення позитивних напрямів сексуальних реформ у суспільстві та відновлення сексуальних репресій; *четвертий період* (60–80-ті роки XX століття) – впливу “сексуальної революції”: активізація діяльності асоціацій, неурядових організацій для надання допомоги молоді в питаннях сексуального характеру з метою уникнення поширення епідемії ВІЛ/СНІДу та захворювань, що передаються статевим шляхом; *п’ятий період* (кінець XX – початок XXI століття) – модернізації і стандартизації: становлення та інтенсивного розвитку системи статевого виховання, розроблення стандартів сексуальної освіти в Європі.

2. На підставі теоретичного аналізу наукових джерел зарубіжних дослідників з’ясовано, що провідними концепціями сексуальної освіти є концепція цнотливості (відображення традиційно-обмежених позицій про роль інтимних стосунків, які слугують тільки для продовження роду), гігієнічна концепція (врахування положень анатомії та фізіології репродуктивної системи людини і навчання навичкам особистої гігієни, здорового способу життя, планування сім’ї та відповідального батьківства), концепція навчання контрацепції (виявлення сексуальної активності підлітків як закономірного процесу, який контролюють методами контрацепції для уникнення небажаних наслідків ранніх статевих зв’язків) та концепція “навчання утриманню” (розробка мотиваційної програми уникнення сексуальних зв’язків, наслідком яких є небажана вагітність, захворювань, що передаються статевим шляхом та інші, пов’язані із здоров’ям, проблеми).

У практиці статевого виховання учнів країн Євросоюзу виокремлюють три моделі статевого виховання молоді: рестриктивна (обмежувально-охоронна),

пермісивна (ліберальна) та модель “золотої середини”. Рестриктивна модель передбачає обмеження учнів в одержанні необхідної інформації до сформованості глибокого розуміння сутності і важливості сім’ї та шлюбу, відповідального батьківства. Пермісивну модель статевого виховання характеризує відкритість поглядів на питання статей та міжстатевих взаємин; надання різнобічної інформації про всі аспекти статевої поведінки та проблеми, пов’язані з цим питанням; співпраця закладів освіти та інституцій охорони здоров’я. Модель “золотої середини” передбачає встановлення норм сексуальної моралі, допомога молодій людині уникнути розчарувань, не спричинити шкоди іншим у сексуальних стосунках, узявши за основу важливі життєві цінності (кохання, шлюб, сім’я), що регулюють та визначають рамки сексуальної поведінки молоді.

3. З’ясовано особливості стандартизації сексуальної освіти в Європі. Встановлено, що за версією європейського співтовариства, стандарти – це узагальнені на рівні макрорегіону вимоги до статевої освіченості учнів на певному етапі здобуття освіти. У “Стандартах сексуальної освіти в Європі” (*“Standards for sexuality education in Europe”*) визначено основні цілі: здатність формування толерантного, відкритого і поважного ставлення до сексуальності, різних форм співжиття, установок і цінностей; повага до сексуального різноманіття і гендерних відмінностей, усвідомлення сексуальної ідентичності і розподілення гендерних ролей; розширення можливостей прийняття правильних рішень, заснованих на отриманій інформації і її розумінні, а також відповідальності за себе та свого партнера; можливість розвитку особистості, наділеної сексуальністю.

Результати дослідження дали змогу з’ясувати, що розроблені відповідно до європейських національні стандарти окремої країни Євросоюзу пронизані ідеєю врахування традицій національної культури, моралі, релігії. Суттєвий вплив на національні особливості статевого виховання мав час вступу до європейського співтовариства, засновники якого заклали основи формування сучасної шкільної сексуальної освіти на теренах Європи, приділяючи особливу увагу формуванню політики статі в цих країнах, розробленню законодавчої бази з боку інституцій Євросоюзу та Ради Європи в галузі шкільної освіти в цілому та статевого виховання зокрема.

4. Розкрито мету, завдання та принципи статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу, де на початку ХХІ століття на спільність науково-теоретичних пошуків суттєво вплинули інтеграційні процеси у сфері міжнародних відносин, культури, освіти, політики.

Порівняльний аналіз цілей статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу засвідчив, що з розвитком окремої держави акценти зміщувалися з пізнавального рівня формування статевої свідомості та культури на емоційно-поведінковий. Нині головною метою статевого виховання є соціалізація молодої людини, підготовка її до інтимного, подружнього і сімейного життя, відповідно до норм конкретного суспільства, сприяння можливості формувати власні ціннісні установки, погляди та розвивати навички, пов’язані із прийняттям рішень при

міжстатевому спілкуванні, а також зниженні ризиків у багатьох аспектах сексуальності.

З'ясовано, що конкретні цілі статевого виховання учнів – пізнавальні, емоційні і поведінкові – виокремлюються з відповідних узагальнених цілей статевого виховання.

Ключові принципи, що забезпечують ефективність статевого виховання, полягають у відповідності віку, рівню розвитку і розуміння молоді, врахуванні культурного та соціального середовища, в якому перебуває дитина, її статевій приналежності; дотриманні сексуальних та репродуктивних прав людини, гендерної рівності в самовизначенні та прийнятті різноманітності способів співжиття. Важливими принципами статевого виховання при цьому є принципи міждисциплінарності, врахування вікових особливостей школярів і типу навчального закладу, орієнтації на поведінку школярів, цілісності, науковості, комплексності, емоційності статевого виховання, об'єктивності та правдивості, авторитетності джерел інформації, систематичності та неперервності, активності та ін.

5. На основі узагальнення наукових джерел визначено форми організації, методи і засоби статевого виховання у закладах освіти країн Євросоюзу. Розмаїття форм організації статевого виховання, узагальнивши, можна розподілити на дві основні групи: традиційні та спеціальні. До першої групи належать такі форми організації, як: фрагменти уроків та окремі уроки різних навчальних дисциплін; факультативні заняття; заходи для батьків. До другої – різноманітні форми занять, побудовані на комплексній основі: комплексні уроки, мультимедійні курси, партнерство в навчанні та вихованні, коли вчитель виконує поставлені перед класом або групою учнів завдання як один із рівноправних членів учнівського колективу тощо.

Визначено, що найбільш широке застосування отримали такі групи методів виховання, як методи формування свідомості учня (бесіда, драматизація, дискусія, лекція, метод прикладу тощо) та методи організації діяльності, спілкування та формування досвіду, відповідальності та поведінки (привчання, вправи, розв'язання виховних ситуацій тощо). З'ясовано, що в останні десятиліття значну увагу педагоги країн Євросоюзу приділяють використанню інтерактивних методів, до яких належать метод проектів, “мозковий штурм” та ін., які мають елементи пошукової діяльності.

Важлива роль у статевому вихованні учнівської молоді належить різноманітним засобам виховання, до яких, насамперед, відносять особу педагога з його особистим ставленням до сексуальності, його культура мовлення та засоби, які умовно поділяють на три основні групи: традиційні, технічні та інноваційні. До першої групи належать різні наочні посібники (підручники, робочі зошити, книги, картини, малюнки, картки, плакати, таблиці тощо) та роздавальний матеріал, використання якого полегшує засвоєння навчально-виховного матеріалу із питань статей, збуджує пізнавальний інтерес до проблеми статей, заходів для їх вирішення. Технічні (в тому числі й екранні) засоби навчання посилюють

можливості педагогічного впливу на особистість учня, оскільки мають більш широкий діапазон презентації і висвітлення будь-якого аспекту сучасних проблем статей, підвищують його емоційний фон, наближають до реалій життя. Перспективною є комп'ютерна техніка, що нині найбільш мобільна в одержанні необхідної інформації, її використання залежно від поставлених дидактичних та виховних цілей забезпечує широкі можливості для моделювання навчально-виховних ситуацій із розв'язання завдань статевознавчого змісту.

6. Яскраво виражена потреба сучасного суспільства в якісному статевому вихованні учнів знаходить підтримку на національному рівні країн Євросоюзу: держави виявляють інтерес до збереження репродуктивного та сексуального здоров'я молоді, обґрунтовують доцільність міжнародного співробітництва у сфері статевого виховання і в той самий час враховують національні традиції. Важливе місце в реалізації завдань удосконалення національних систем статевого виховання в країнах Євросоюзу займає формування ефективної політики з питань статей у кожній країні.

7. Досліджено можливості позакласної та позашкільної діяльності в статевому вихованні учнів країн Євросоюзу. Встановлено, що педагоги країн Євросоюзу позакласну та позашкільну діяльність розглядають як важливу ланку в системі неперервного статевого виховання. Їх головна функція полягає в тому, щоб сприяти підвищенню статевої вихованості підростаючого покоління, формуванню в нього умінь і навичок розв'язання проблем статей та міжстатевої взаємодії. У позакласній діяльності закладів освіти дієвими є групові та масові форми роботи (проектні групи, шкільні клуби, гуртки здоров'я, екскурсії, зустрічі-лекторії, свята, вечори дозвілля та ін.).

Ефективною формою позашкільної діяльності зі статевого виховання учнів є їх участь у роботі Центрів (збереження сексуального та репродуктивного здоров'я, планування сім'ї, профілактики СНІДу), молодіжних організацій, культурно-освітніх і наукових установ (музеїв, бібліотек та ін.), спортивно-оздоровчих закладів.

Визначено роль громади, релігії та ЗМІ в питаннях статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу. Школи активно співпрацюють із такими громадськими організаціями, як Міжнародна федерація планування сім'ї (*International Planned Parenthood Federation*), членами якої є Асоціації з питань планування сім'ї кожної країни Євросоюзу; Асоціаціями сексуального здоров'я (Німеччина, Франція, країни Балтії), громадською організацією (*Pro Familia* (Німеччина)), що працюють в напрямі збереження статевого та репродуктивного здоров'я молоді, попередженні небажаних наслідків статевого життя тощо.

З'ясовано, що важливу роль у статевому вихованні учнів відіграють ЗМІ (преса, телебачення, кіно, спеціально підготовлені комп'ютерні програми, мережа Інтернет), вплив яких різниться залежно від конкретної країни. Визначено, що преса, радіостанції, комерційне і громадське телебачення, які порушують теми сексуальних кордонів, сексуального самовизначення, є досить популярними серед молоді.

Установлено, що позиція церкви, погляди медиків і вчителів, громадськості

та ЗМІ на питання сексуальності, контрацепції та репродукції людини розходяться. Релігія підтримує статеві стосунки, засновані на засадах високої моральності через дотримання цноти до шлюбу, збереження вірності шлюбному партнерові, любов і повагу. Її позицію поширюють через релігійні організації, недільні школи при храмах чи монастирях, католицькі ліцеї, молодіжні релігійні рухи тощо.

8. Обґрунтовано сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді: поступове здійснення державами-членами Євросоюзу ефективної статевої політики, яка забезпечує дієву реалізацію стратегії статевого виховання та сексуальної освіти, стійку увагу суспільства до загального рівня статевої культури населення; посилення соціокультурного контексту змісту статевого виховання; активізація діяльності всіх соціальних інституцій з метою посилення уваги суспільства до проблем статевого виховання та сексуальної освіти; цілеспрямоване оновлення державного стандарту сексуальної освіти конкретної держави; удосконалення професійно-педагогічної підготовки та перепідготовки педагогів до статевого виховання учнів; створення належного нормативно-методичного забезпечення.

Результати проведеного дослідження дали можливість узагальнити і визначити шляхи використання позитивного досвіду статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу з метою поліпшення стану і підвищення рівня статевої вихованості та статевої культури громадян України у сучасних умовах. З цією метою запропоновано рекомендації на державно-законодавчому, організаційно-методичному та професійно-педагогічному рівнях.

Отже, мета – досягнута, завдання – розв'язані.

Виконане дослідження не вичерпує, звісно, всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективними напрямками його продовження можуть бути: теорія і практика статевого виховання учнів в інших країнах світу; застосування інноваційних педагогічних технологій у статевому вихованні; формування системи професійної підготовки педагогів до статевого виховання учнів країн Євросоюзу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які розкривають основний зміст дисертації

1. Бялик О. В. Статеве виховання школярів: європейський контекст [монографія] / О. В. Бялик. – РВЦ “Візаві”, 2016. – 369 с.
2. Бялик О. В. Статеве виховання школярів: вітчизняний та зарубіжний досвід : навч. посіб. / О. В. Бялик. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – 228 с.
3. Бялик О. В. Статеве виховання підлітків в умовах сім'ї / О. В. Бялик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – Збірник наукових праць. – Вип.10. – Т.2. – Кам'янець-Подільський, 2007. – С. 284–290.
4. Бялик О. В. Статеве виховання молоді в контексті зарубіжного досвіду / О. В. Бялик // Збірник наукових праць УДПУ / Гол. ред. : М. Т. Мартинюк. – Умань : СПД Жовтий, 2008. – Ч.1. – С. 38–43.

5. Бялик О. В. Статева просвіта та дошлюбне виховання в США / О. В. Бялик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – Збірник наукових праць. – Вип.12. – Ч.2. – Інститут проблем виховання АПН України. – К, 2008. – С. 479–483.
6. Бялик О. В. Педагогічна модель статевого виховання підлітків у позаурочній діяльності / О. В. Бялик // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та інші. – Умань : СПД Жовтий, 2009. – Випуск 29. – С. 196–201.
7. Бялик О. В. Статева просвіта учнівської молоді: досвід ФРН / О. В. Бялик // Збірник наукових праць УДПУ / Гол. ред. : М.Т.Мартинюк. – Умань : РВЦ “Софія”, 2008. – Ч. 5. – С. 18–23.
8. Бялик О. В. Сучасні моделі статевого виховання учнівської молоді країн Євросоюзу (на прикладі Італії, Данії та Фінляндії, Польщі) / О. В. Бялик // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2013. – Випуск 8. – Ч.2. – С. 217–222.
9. Бялик О. В. Статеве виховання учнівської молоді в системі освіти країн Євросоюзу та України: порівняльний аспект / О. В. Бялик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД. – Вип. 17, кн.1, 2013. – С. 112–121.
10. Бялик О. В. Особливості становлення системи статевого виховання учнівської молоді у країнах Євросоюзу / О. В. Бялик // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2013. – Випуск XI. – С. 31–36.
11. Бялик О. В. Досвід Євросоюзу щодо статевого виховання учнівської молоді та її підготовка до подружнього життя й відповідального батьківства / О. В. Бялик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД. – Вип. 18, кн.1, 2014. – С. 90–98.
12. Бялик О. В. Статева та сексуальна просвіта учнів в умовах формування загальноєвропейського освітнього простору / О. В. Бялик // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” – Додаток 1 до Вип. 5, Том ІV (55) : Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К. : Гнозис, 2014. – С. 79–85.
13. Бялик О. В. Стандарти сексуальної освіти в Європі: погляд вітчизняного дослідника / О. В. Бялик // Вісник Черкаського університету, серія Педагогічні науки. – № 3 (336). – 2015. – С. 88–92.
14. Бялик О. В. Стандарти сексуальної освіти: європейський вимір / О. В. Бялик // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного

- університету. Серія : Педагогіка. – Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2015. – Випуск ХІУ. – С. 20–25.
15. Бялик О. В. Суспільно-історичні передумови статевого виховання учнівської молоді / О. В. Бялик // Молодь і ринок, 2015. – № 5. – С. 117–123.
  16. Бялик О. В. Провідні принципи статевого виховання учнів у закладах освіти країн Євросоюзу / О. В. Бялик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. – К. – Вип. 19, кн. 1, 2015. – С. 104–113.
  17. Бялик О. В. Історія розвитку системи статевого виховання у країнах Європейського Союзу / О. В. Бялик // Вища освіта України : Теоретичний та науково-методичний часопис. – № 3. – Додаток 1 : Інтеграція вищої освіти і науки. – К., 2015. – С. 33–39.
  18. Бялик О. В. Мета і завдання статевого виховання учнів у країнах Європейського Союзу / О. В. Бялик // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” – Додаток 1 до Вип. 36, Том III (63) : Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К. : Гнозис, 2015. – С. 278–286.
  19. Бялик О. В. Методи статевого виховання учнівської молоді в закладах освіти країн Євросоюзу / О. В. Бялик // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – № 5 (59). – С. 3–12.
  20. Бялик О. В. Засоби статевого виховання учнівської молоді в закладах освіти країн Євросоюзу / О. В. Бялик // Молодіжна політика : проблеми та перспективи : збірник наукових праць / Ред. С. Щудло, П. Длугош. – Дрогобич – Жешув : “Трек ЛТД”, 2016. – Вип. 7. – С. 154–159.
  21. Бялик О. В. Стан дослідження проблеми статевого виховання учнівської молоді в зарубіжній педагогічній думці / О. В. Бялик // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет” (ДДПУ) / за заг. редакцією проф. В. І. Сипченка. – Харків : ТОВ “Видавництво НТМТ”, 2016. – № 5 (79). – С. 137–147.
  22. Бялик О. В. Статеве виховання учнів у закладах освіти країн першої хвилі вступу до європейського співтовариства / О. В. Бялик // Порівняльно-педагогічні студії. Науково-педагогічний журнал, 2016. – № 2 (28). – С. 31–39.
  23. Бялик О. В. Современные подходы к половому воспитанию учащейся молодежи некоторых стран Европейского Союза / О. В. Бялик // Азимут научных исследований : педагогика и психология. – 2013. – № 1 (2). – С. 8–10.
  24. Бялик О. В. Форми організації статевого виховання учнівської молоді в закладах освіти країн Євросоюзу / О. В. Бялик // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, IV (46), Issue: 97, 2016. – С. 16–19.

25. Бялик О. В. Особенности полового воспитания учащейся молодежи в школах стран-основателей Евросоюза / О. В. Бялик // Весци БДПУ. Серья 1. – 2016. – № 3(89). – С. 36–39.
26. Byalik O. V. Monitoring students sexual education in the family of the European Union / O. V. Byalik // Geopolitical processes in the world today: Collection of scientific articles. – “East West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2016. – pp. 289–292.
27. Byalik O. V. The problem of tutor training in sexuality education in modern European society/ O. V. Byalik // Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel. – Verlag SWG imex GmbH, Nurnberg, Deutschland, 2016. – pp. 277–280.
28. Бялик О. В. Впровадження інтерактивних форм та методів статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу / О.В. Бялик // Vysoká Škola Danubius Fakulta sociálnych štúdií. – Sládkovičovo, Slovak Republic, 2016. – pp. 174–177.
Наукові праці апробаційного характеру
29. Бялик О. В. Європейський вектор статевого виховання учнівської молоді як актуальна вимога сьогодення / О. В. Бялик // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Людиновимірність гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів: наукові досягнення і перспективи” (11–12 червня 2015 р.) : в 2 т. / Міністерство освіти і науки України, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького; за заг. ред. В. В. Молодиченка. – Мелітополь : Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – Т. 2. – С. 21–24.
30. Бялик О. В. Аналіз шкільних програм зі статевого виховання учнівської молоді країн ЄС / О. В. Бялик // матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції “Розвиток ключових компетентностей майбутніх учителів у процесі професійної підготовки” (29 лютого 2016 р.) : зб. наук. праць у 2 ч. / [наук. ред. О. І. Шапран]. – Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я. М., 2016. – Ч. I. – С. 132–136.
31. Бялик О. В. Особливості здійснення статевого виховання учнів: на прикладі Скандинавських країн-членів ЄС / О. В. Бялик // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Інноваційні методи психолого-педагогічної практики у світлі євроінтеграційних процесів України” у м. Берегове, 15–16 квітня 2016 р. – Ужгород : ТОВ “РІК-У”, 2016. – С. 76–80.
32. Бялик О. В. Впровадження активних форм і методів статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу / О.В.Бялик // Інноваційні технології в організації виховної роботи в початковій школі : зб. наук. праць за матеріалами Всеукраїнського науково-практичного семінару, 10 лютого 2016 р. / відп. ред. В.В.Макарчук. – Умань : ФОП Жовтий, 2016. – С. 19–23.
33. Бялик О. В. Позакласна діяльність як засіб статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу / О. В. Бялик // Київський науково-педагогічний вісник. – 2016. – № 8 (08). – С. 25–29.

34. Бялик О. В. Особливості статевого виховання учнів у сім'ї в країнах Євросоюзу / О. В. Бялик // Практична педагогіка та психологія: методи і технології : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 1–2 липня 2016. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. – С. 12–14.
35. Бялик О. В. Позашкільна діяльність як ефективний засіб статевого виховання учнівської молоді країн Євросоюзу / О. В. Бялик // Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, Україна, 14–15 жовтня 2016 року). – Харків : Східноукраїнська організація “Центр педагогічних досліджень”, 2016. – С. 50–52.
36. Бялик О. В. Особливості статевого виховання учнівської молоді в країнах другої хвилі вступу до Євросоюзу / О. В. Бялик // Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 серпня 2016. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. – С. 10–13.
37. Бялик О. В. Впровадження інтерактивних форм і методів статевого виховання учнів в країнах Європейського Союзу / О. В. Бялик // Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика : матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (м. Умань, 20 жовтня 2016 р.) / ред. кол. : Коберник О.М., Кравченко О.О., Бойченко В.В. – Умань : ВПЦ “Візаві”, 2016 – С. 142–145.
38. Бялик О. В. Особливості підготовки вихователя до здійснення статевого виховання учнів у країнах Євросоюзу / О. В. Бялик // матеріали ІХ Всеукраїнської Інтернет–конференції “Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів” (м. Умань, 20 жовтня 2016 р.), 2016 – С. 32–36.

*Наукові праці, що додатково відображають
наукові результати дисертації*

39. Бялик О. В. Освітні технології : навч. посіб. / О. М. Коберник, О. В. Бялик. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – 269 с.
40. Інноваційні технології навчання та виховання : навч. посіб. / О. М. Коберник, О. В. Бялик. – Умань : ПП Жовтий, 2013. – 267 с. (З грифом МОН України).
41. Педагогіка профільної школи : навч. посіб. // За заг. ред. О. М. Коберника. – Умань : ВПЦ “Візаві”. – 2016. – 284 с. (Бялик О. В. – С. 44–101).

АНОТАЦІЯ

Бялик О. В. Сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2017.

Дисертація присвячена цілісному й системному обґрунтуванню сучасних тенденцій статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу, визначенню шляхів використання зарубіжного досвіду в системі статевого виховання учнівської молоді України в сучасних умовах.

Розкрито суспільно-історичні передумови та визначено періоди становлення та розвитку системи статевого виховання. Узагальнено концепції та сучасні моделі статевого виховання учнів країн Євросоюзу; проаналізовано мету та завдання, виділено провідні принципи статевого виховання учнівської молоді в закладах освіти досліджуваних країн; виокремлено характерні ознаки стандартизації сексуальної освіти в Європі; з'ясовано особливості відображення змісту статевого виховання у шкільних програмах; форми організації, методи і засоби здійснення статевого виховання в закладах освіти країн Євросоюзу; особливості здійснення статевого виховання в досліджуваних країнах; проаналізовано статево виховання учнів у позакласній та позашкільній діяльності; з'ясовано особливості статевого виховання молодого покоління в сім'ї; охарактеризовано біполярні позиції виховних впливів громади, релігії та ЗМІ в питаннях статевого виховання зростаючої особистості й окреслено можливості використання позитивного науково-практичного досвіду країн Євросоюзу в системі статевого виховання учнівської молоді України.

Удосконалено й розширено наукові уявлення про сутнісні характеристики базових понять “статеве виховання”, “статева освіта”, “сексуальна освіта”, “стать”, “сексуальність”. Набули подальшого розвитку мета, теоретичні підходи та принципи статевого виховання учнів у закладах освіти країн Євросоюзу. До широкого наукового обігу введено нові документи з проблеми статевого виховання учнівської молоді країн Євросоюзу.

Ключові слова: статево виховання, сексуальна освіта, стандарти сексуальної освіти, учнівська молодь, заклади освіти країн Євросоюзу.

АННОТАЦІЯ

Бялик О. В. Современные тенденции полового воспитания учащейся молодежи в странах Евросоюза. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Винница, 2017.

Диссертация посвящена целостному системному обоснованию современных тенденций полового воспитания учащейся молодежи в странах Евросоюза, определению путей использования положительного европейского опыта в осуществлении полового воспитания учащихся в Украине в современных условиях.

Обоснованы общественно-исторические предпосылки и определены периоды становления и развития системы полового воспитания. Обобщены концепции и современные модели полового воспитания учащихся стран

Евросоюза; раскрыто цель и задачи, выделены основные принципы полового воспитания учащейся молодёжи в учреждениях образования исследуемых стран; изучены особенности стандартизации сексуального образования в Европе; определены особенности отображения содержания полового воспитания в школьных программах; формы организации, методы и средства осуществления полового воспитания в учреждениях образования исследуемого макрорегиона; особенности осуществления полового воспитания в исследуемых странах; проанализировано половое воспитание во внеклассной и внешкольной деятельности; определены особенности полового воспитания молодого поколения в семье; охарактеризовано биполярные позиции воспитательного влияния общественности, религии и ЗМИ в вопросах полового воспитания формирующейся личности и очерчено возможности использования положительного научно-практического опыта стран Евросоюза в системе полового воспитания учащейся молодёжи Украины.

Усовершенствованы и расширены научные представления о базовых понятиях “половое воспитание”, “половое просвещение”, “сексуальное просвещение”, “пол”, “сексуальность”.

Получили дальнейшее развитие цель, теоретические подходы и принципы полового воспитания учащихся в учебных заведениях стран Евросоюза. В широкий научный оборот введены новые документы по проблеме полового воспитания учащейся молодежи стран Евросоюза.

Ключевые слова: половое воспитание, сексуальное образование, стандарты сексуального образования, учащаяся молодёжь, учреждения образования стран Евросоюза.

ABSTRACT

Bialyk O. V. Current tendencies of sex education of school students in the European Union countries. – Manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.07 – theory and methodics of education. – Vinnytsia State Mykhailo Kotsyubynskii Pedagogical University, Vinnytsia, 2017.

The thesis is devoted to integral grounding of current trends of sex education of school students in the EU, and identifying the ways of using positive European experience in school pupils' sex education in modern conditions. The process of sex education of youth is proved to have specific historical character and is directly dependent on the level of society, its ideas about sexual behavior norms, religious features, cultural, social, political and economic realities, the level of scientific understanding, etc.

The social and historical background of the formation and development of the sex education of students in the EU is grounded and basing on it, the basic periods of development are set: the first period (XVIII – early XX century) – the beginning and the formation; second period (beginning of the twentieth century - the end of 30 years of the

twentieth century) – reforming; third period (late 30th-early 60s of the twentieth century) – decay; fourth period (60–80 years of the twentieth century) – the influence of “sexual revolution”; fifth period (the end of XX–beginning of XXI century) – the modernization and standardization.

The different approaches of the concept “sex education” made by domestic and foreign scientists are highlighted, common and distinct features are shown.

The key concepts of sex education is the concept of chastity, hygienic concept, the concept of teaching contraception and the concept of “retention learning”.

Scientific understanding of the concepts and theoretical approaches of sex education of EU countries students is improved and expanded. The aim, objectives, and the models of sex education such as: restrictive, permissive (liberal) and model of “happy medium” are set; the principles of sex education of students in the educational institutions of the EU countries are analyzed, the most common principles taking into account the age characteristics of students, integrity, science, the behavior of the pupils, emotionality of sex education, objectivity, reliability of the sources of information and the systematic continuity and others.

The features of sex education standards in Europe are set, the main objectives are: the ability to develop a tolerant, open and respectful attitude towards sexuality, different forms of cohabitation, attitudes and values; respect for sexual diversity and gender differences, understanding of sexual identity and gender roles; empowering the right decisions based on the information received and its understanding of and responsibility for themselves and their partner; the possibility of personal development, which is endowed with sexuality through expressing feelings and needs of others. Found that are designed according to European and national standards for individual EU countries imbued with the idea of taking into account the traditions of national culture, morality, religion influence.

At present the main purpose of sex education is the socialization of the young man, preparing it to intimate, marital and family life, according to the norms of a particular society, helping to create opportunities to learn their own values, attitudes and develop skills related to decision-making at the interpersonal communicating and reducing risks in many aspectual sexuality.

The features reflecting the content of sex education in school curricula; the forms of organization are characterized; the methods and means to implement sex education in educational institutions of the European Union are shown. The features of the implementation of sex education in the various EU countries and the training of teachers of sex education to students in educational institutions of the European Union is studied.

Sex education of students in extra-curricular activities in the European Union countries is analyzed as an important link in the system of continuous sex education. In extracurricular activities of educational institutions there are effective and massive group work and an effective form of extracurricular activities with students on sex education is student participation in work centers (preservation of sexual and reproductive health, family planning, AIDS prevention), youth organizations, cultural and scientific institutions (museums, libraries, etc.), sports and recreational facilities;

the features of the young generation sex education in the family are investigated in macroregion; the bipolar positions of upbringing community, religion and the media on sex education are defined.

Current trends of sex education of youth are grounded such as: the gradual implementation of effective gender policy by countries-members of the European Union that ensures effective implementation of sex education strategies, sustainable public attention to the overall level of sexual culture of the population; strengthening the socio-cultural context of sex education content; revitalization of all social institutions in order to enhance public attention to the problems of sex education; update state sex education standards in every country; professional and educational training and retraining of teachers to implement sex education of students; creating the proper regulatory and methodological support.

The results of the study made it possible to carry out the synthesis and identify ways to use the positive experience with the sex education of students EU countries to improve the situation and increase the level of sex education and reproductive culture of citizens of Ukraine in modern conditions.

Keywords: sex education, sex education standards, students, educational institutions of the EU.